

Oostendse vissers ontdekken barnsteen

Het gebeurde tijdens de nachtelijke visserij op garnaal, niet ver buiten onze Belgische kust, dat de vissers van de O.260 «Blackjack» bij het ophalen van hun volle netten een vreemd stuk steen in handen kregen.

Het woog opvallend licht en bij de schijnwerpers viel bovendien op dat het doorsichtig was. Is het een stuk plastic, vroeg een visser zich af, of zou het soms amber zijn, merkte Fernand Sluyter op.

Geen punt om tijdens de visserij lang over te discussiëren. In het oosten, boven de kust begon de dag reeds door te breken en er moest dus haast gemaakt worden om tijdig de veilige thuishaven met de vangst binnen te varen. Daar wachtte moeder de vrouw reeds op het binnenlopen van «haar Blackjack», met aan boord de zeeverse garnaal, tongetjes, kleine wijting en scholletjes. Die moest zij later op haar staanplaats op de Visserskade aan de man brengen.

In het Montgommerydok werd de vangst gelost en zo ook het vreemd stuk steen dat meteen door de reder werd afgestaan aan de mensen van het Noordzee-aquarium op de Visserskaai.

Daar moesten ze zelf maar uitzoeken wat het was en als het de moeite waard was konden ze het tentoonstellen bij de rijke verzameling schelpen, wieren, krabben, en vissen. De vis werd die ochtend goed betaald en de vissers vergaten hun vreemde vangst.

Het is daar dat wij het tijdens één van onze klassieke zondagmiddag wandelingen, die ons via het Mercatordok over de Visserskaai naar het westerstaketsel bracht, het stuk steen ontdekten.

Inmiddels vermoedden de mensen van het aquarium wel dat het om barnsteen ging, maar absolute zekerheid hadden zij niet. Nog diezelfde avond besloten wij dan ook om de heer en mevrouw Decroos, hij een ervaren kenner van fossielen en mineralen, zij een licentiate geschiedenis uit de Haan, te contacteren. Zij wisten het stuk met zekerheid te determineren als zeer kwaliteitsvolle barnsteen.

Een zeldzame, wellicht unieke vondst voor dit deel van de Noordzee en bijgevolg ook voor onze Belgische kust. Een boeiende vondst, zoals u verder in dit verslag kunt lezen.

Een Oostends stadsbediende toont ons fier het gevonden stuk barnsteen.

Foto J.J. Soenen

Goud van het noorden

Barnsteen was in de Oudheid en in de Prehistorie het meest bekende, het meest begeerde edelsteen. Het hoogtepunt van de populariteit van barnstenen sieraden lag in het begin van de 20e eeuw vóór Christus, in de oude Bronstijd.

Barnsteen «het goud van het noorden» zoals het genoemd werd, was het eerste door de mens bekende en gebruikte edelsteen. Het hoort thuis bij de organische juwelen waartoe ook parels, ivoor en koraal behoren. Ook vandaag heeft authentieke barnsteen nog steeds een grote waarde. Juist omdat natuurlijke barnsteen zo zeldzaam is geworden wordt hars, kunsthars en geel glas gebruikt als imitatie.

Maar ook in de oude steentijd (Paleolithicum) vervaardigde men reeds primitieve sieraden uit barnsteen, hetgeen aan de hand van vondsten in grotten en holen, vooral in Midden- en Noord Europa bewezen kon worden. Uit de jonge Steentijd zijn afgodenbeeldjes bewaard gebleven, die door onze Germaanse voorouders uit barnsteen zijn vervaardigd. Barnsteen gold ook als een zeer hoogwaardig betaalmiddel. Zo kreeg het met-tertijd de benaming van «goud van het noorden».

Ook bij de Assyriërs en de Babyloniërs waren barnstenen sieraden erg in trek. Homerus bezong het in zijn Odyssee. Toen al veronderstelde men dat het materiaal van plantaardige oorsprong was, met name Aristoteles geloofde dit al. De

oude Romeinen hadden ook reeds ontdekt dat barnsteen, als het over droge textiel werd gewreven, de eigenschap kreeg om lichte voorwerpen aan te trekken. Dit werd door de Griekse filosoof Thales van Milete in de 6e eeuw vóór Christus ontdekt. Toen later bleek dat het hier om het verschijnsel «elektriciteit» ging, kreeg deze vorm van energie de naam «elektron» wat de Griekse benaming was voor barnsteen. Vooral de Romeinen droegen graag sieraden van barnsteen en zij betaalden er hoge prijzen voor. De stenen waren zeer zeldzaam in het Romeinse rijk, omdat de vindplaatsen van barnsteen zich ver in het noorden situeerden. Zo is ondermeer bekend dat keizer Nero zelfs speciale expedities ondernam om dit mineraal aan de kusten van de Oostzee te verzamelen. Van die tijd zijn ook de zogenaamde «barnsteenwegen» bekend. Zij voeren van de Oostzee dwars door Europa tot in de gebieden van het machtige Romeinse imperium. De hoofdweg liep van de Oostzeekusten via het huidige Moravië in Oostenrijk naar Italië. Een onvoorstelbaar lange weg als we rekening houden met de primitieve vervoermiddelen waarover men in die tijd beschikte.

Barnsteen werd een zeer belangrijk handelsobject en wekte de belangstelling van de Romeinse geleerden op. De natuurkundige Plinius de Oudere besprak meerdere keren het ontstaan ervan in zijn geschriften en sloot zich aan bij de mening van Aristoteles en van de historicus Publius Cornelius Tacitus, die over het gebruik van barnsteen bij de Germaanse stammen toen reeds een studie hadden gepubliceerd. De populariteit van barnsteen weerstond de tand des tijds. Ook in de Middeleeuwen was barnsteen een zeer belangrijk siervoerwerp en betaalmiddel. Ook nu nog, in de moderne tijden wordt er nog hier en daar barnsteen ontgonnen (Sovjetunie) om

tot sieraad verwerkt te worden. De beroemdste verzameling van barnstenen voorwerpen uit de nieuwe tijd was de befaamde barnsteenkamer, die koning Frederik Wilhelm I van Pruisen in het jaar 1716 aan de Russische tsaar Peter de Grote geschenke gaf.

Deze verzameling ging echter tijdens de Tweede Wereldoorlog verloren.

Vijftig miljoen jaar oud

Zoals eerder gezegd, barnsteen is geen edelsteen van minerale, maar wel van plantaardige oorsprong. Het is een zeer oude fossiel geworden hars (circa 50 miljoen jaar). Hars, afkomstig van enorm uitgestrekte wouden van naaldbomen die zich toen in bepaalde delen van Europa uitstrekten. Met name in de kustgebieden van de huidige Oostzee moeten toen reusachtige wouden bestaan hebben, alwaar de pinus succinifera overtalrijk groeide.

De Nederlandse benaming «barnsteen» is afkomstig van het Deense woord «Barnen» wat branden betekende.

Het hars dat in die oer-naaldbomen in zeer grote hoeveelheid aanwezig was, vormde als het uit de boomstam vloeide, grote druppels, korrels, onregelmatige knollen, druipsteenachtige groeisel en ook rolstenen. Meestal is barnsteen doorzichtig, (zo ook het stuk dat door de Oostendse vissers aan wal werd gebracht) maar soms is het ook troebel. In veel stukken barnsteen worden er ook gedeelten van planten en soms ook gave insecten aangetroffen die toen, zo'n vijftig miljoen jaar geleden, hebben geleefd.

Deze vondsten zijn voor de wetenschap zeer belangrijk omdat op deze wijze organische resten vaak perfect bewaard zijn gebleven. Wel moet men ze in de barnsteen zelf bestuderen, ze eruit halen is onmogelijk gebleken.

De grootste afzetting van barnsteen wordt aangetroffen in Samland bij Palmnikken, westelijk van Koningsberg in het vroegere Oost-Pruisen (tegenwoordig Rusland). Onder een 30 meter dikke zandlaag ligt daar een zowat 9 meter dikke barnsteenhoudende klei. Momenteel wordt daar nog aan barnsteenontginning gedaan. Van de aldaar ontgonnen barnsteen is nauwelijks 15 % bruikbaar voor sieraden. Ook op de bodem van de Oostzee werd er vroeger zéér véél barnsteen gevonden. Tegenwoordig gebeurt dit nog, maar dan toch veel minder vaak dan vroeger. Vooral na zwaar stormweer wordt nog weleens aangespoelde barnsteen op de kusten van Zweden, Denemarken, Duitsland, Polen en de Sovjetunie gevonden. Van Oostzeevissers is bekend dat ze barnsteenkloten van 10 kilogram hebben opgevisst. Zeebarnsteen was, en is, bijzonder geëerd omwille van de buitengewone kwaliteit. Ook het stuk dat voor onze Belgische kust werd opgevisst is bijzonder mooi en van hoogwaardige kwaliteit.

Andere vindplaatsen van barnsteen zijn Sicilië waar het simetiet genoemd wordt, Roemenië daar heet het roemeniet, Burma waar het burmiet heet, alsook in Canada, enkele Atlantische staten van de U.S.A. en in de Dominikaanse Republiek. Wat ons interesseert is uiteraard de zeebarnsteen van Noord-Europese origine.

Hoe kwam zo'n stuk barnsteen voor onze kust terecht?

Afkomstig uit een scheepswrak?

Hoe dat prachtig stuk barnsteen voor onze kust is terecht gekomen, blijft op zijn minst een intrigerende vraag. De juiste vindplaats waar de O.260 «Blackjack» het stuk barnsteen heeft opgehaald is op ongeveer 3,5 kilometer ten noordwesten van Oostende gelegen, slechts een goede twee mijl buiten de kust. Volgens reder Sluyters is het een plaats die door de meeste vissers gemeden wordt omdat er veel stenen op de bodem gespreid liggen, wat makkelijk aanleiding tot het scheu-

ren van de netten kan geven. Ongeveer op die plaats werd jaren terug door een Zeebrugs vissersvaartuig een mammoet-tand opgevisst. Is het een plaats waar door bepaalde stromingen voorwerpen als het ware bijeen worden gebracht? Het zou kunnen, maar er is namelijk nog een heel andere hypothese mogelijk. Het is namelijk bekend dat barnsteen een zeer belangrijke handelswaarde had. Dit niet alleen in de Romeinse tijd maar ook nog tot lang daarna zeker in de Middeleeuwen, maar allicht ook nog in de 16e, 17e en zelfs tot in de 18e eeuw. Het zou dus ook kunnen dat er op die plaats een schip met ondermeer barnsteen aan boord is gezonken. Misschien is het aan dat wrak dat vissersvaartuigen reeds hun netten hebben gescheurd? Wie weet!

Wat vaststaat is het feit dat het opgevisste stuk barnsteen deel moet hebben uitgemaakt van een stuk dat veel groter was. Dit kon worden afgeleid uit schilfers aan de breukzijde, maar vooral ook aan de hand van het feit dat dit stuk maar één geërodeerde kant vertoonde. De andere zijde was schilferig, mooi geelachtig en doorschijnend.

Wie hiervoor belangstelling heeft kan dit bewonderen in het «Noordzee-Aquarium» op de Visserkaai te Oostende. Intussen vond Noordzee Magazine een team duikers bereid om dit voorjaar of in de komende zomer op de bewuste plek te duiken. Ze willen allereerst te weten komen of er inderdaad op deze plaats zoveel stenen liggen. Ze zijn ook vooral benieuwd of er geen scheepswrak op de bodem ligt.

Misschien een schip van de Middeleeuwse Hanzesteden of van de West- of Oost-Indische Compagnie. In geval een stuk wrakhout zou bovengehaald worden, dan zou men het schip kunnen dateren en kan eventueel in de scheepsarchieven naar meer gegevens gezocht worden. Boeiend, dat in ieder geval. Wij duiken mee.

C.W.

De O.260 Blackjack, met dit vissersvaartuig werd de barnsteen gevonden ten N.W. van Oostende.